

Несцяровіч В.Б. (Мінск), Борбат Т.І. (Магілёў)

Паэма-казка Максіма Багдановіча «Мушка-зеянушка і камарык-насаты тварык» у кантэксте народнай творчасці

Творчымі адносінамі М. Багдановіча да фальклору вызначаецца паэма-казка «Мушка-зеянушка і камарык – насаты тварык». Чулы да народнай паэзіі, аўтар дакладна захаваў асаблівасці паэтыкі, характэрныя інтанацыі народных песень і стварыў на іх аснове зусім новы, арыгінальны мастацкі твор. У аснове яе ляжыць распаўсюджаны ў народных песнях жартоўны матыў аб няўдалай жаніцьбе камара. Яшчэ ў зборніку Я. Чачота «Песенькі вясковыя з-над Нёмна і Дзвіны», у «Беларускім зборніку» Е. Раманавы, у «Матэрыялах да вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю» П. Шэйна прысутнічае гэты ўстойлівы матыў (цыкл народных жартоўных песень у зборніку П. Шэйна мае назву «Жаніцьба і смерць камара»). У беларускім дзіцячым фальклору шмат песень, у якіх цэнтральнымі вобразамі з'яўляюцца камарык і мушка, а іх узаемаадносіны ўзнаўляюцца ў камічнай форме [2].

Паводле фальклорных крыніц, камарык ажаніўся з лекадумнай мушкай, якая аказалася дрэннай гаспадыняй, не ўмела «ні гоасці, ні ткаці», а толькі «з гарлачыкаў смятанку збіраці» [2, с. 245]; расчараваны безгаспадарлівасцю мушкі-жонкі, камарык паляцеў у «чыстае поле», стаў жаліцца на свой лёс; нечакана падуў моцны вецер, камарык зваліўся з дуба і загінуў; няшчасная мушка зрабіла пышнае пахаванне мужу, на яго магіле насыпалі вялікі курган.

М. Багдановіч захапіўся паэтычнай прыгажосцю народных песень, аднак, узяўшы за аснову фальклорныя першыя крыніцы, ён па-іншаму расставіў акцэнт: у казцы менш увагі надаецца эпізодам скаргі расчараванага камарыка на свой лёс і яго трагічнай гібелі, уключаны зусім новыя яскравыя аўтарскія малюнкi народнага побыту, абрадаў і звычаяў (сватанне, заручыны, вяселле, пахаванне). Паэт пашырыў і ўраўнаважыў сюжэтно-кампазіцыйныя кампаненты, узмацніў ідэйную накіраванасць паэмы, што надало твору адзінства.

Першыя радкі зачыну паэмы-казкі ўводзяць у рэальны свет: Максім ляжыць на траўцы каля рэчкі, над вухам манатонна звіняць камарыкі. Вакол гэтага рэальнага факта паэт размяшчае казачнае, незвычайнае, прымушаючы паверыць у існаванне выдуманых: «Блізка рэчкі Самацечкі камары таўкуцца, / І «таўкачыкі» спяваюць і у скокі тнуцца: / «Гэй, гоп, таўкачыкі, / Гэй, гоп, асінавы, / Ды работы Максімавы...» / А Максім ляжыць на траўцы, сонна пазірае, / Камарок за камарочкам да яго шыбае, / І пясняр з усіх найлепшых ўжо звініць ля вуха, / Як камарыка няўмысне загубіла муха» [1, с. 279].

Па змесце і інтанацыях казачны зачын надзвычай блізкі да беларускай народнай песні «Таўкачыкі», дапоўненай рэалістычнымі элементамі. Зачын «пераводзіць» настрой на казачны лад, у сне Максіму бачыцца казка. Пачынаецца яна з песні-жалбы мушкі-зеянушкі на свой лёс: «Ой, чаму ж ды не судзілася мне долі, / Што мяне і не сваталі ніколі? / А пасагу прабагатага я маю: / Куст шыпшыны ад краю і да краю, / Шчэлка ў яблыні – пры ветры каб хавацца, / Лісьць альховы – на ночку пакрывацца...» [1, с. 279]. «Як пачуў тыя жаласці камарык – / Паскрабаў і насочак ён і тварык» і вырашыў: «А чаму бы мне ды з ёй не пажаніцца? / Пэўна, пойдзе, каб болей не журыцца. / Хоць насаценькі я, шэры, хударлявы, / Дык у скоках затое жа рухавы...» [1, с. 280].

Маляўнічасць вобраза камарыка дасягаецца яго гумарыстычным апісаннем, выкарыстаннем трапных мастацкіх дэталей, прыёмаў самахарактарыстыкі.

М. Багдановіч заўсёды захапляўся фальклорнай манерай выяўлення народнага характару, што вызначаецца дабрадушнасцю, мяккім гумарам. Менавіта ў такім плане адлюстроўваюцца падзеі ў казцы: свядома прыўзнямаючы ўрачыстасць інтанацый і адносячы іх да камічных сцэн і сітуацый, паэт стварае адпаведны фальклорным першакрыніцам настрой жартоўнасці. Калі ў народных лірычных песнях жартоўны тон толькі намечаны, то ў паэме-казцы «Мушка-зелянушка і камарык – насаты тварык», дзякуючы ўвядзенню шматлікіх побытавых сцэн, напрыклад, адзявання вянка («Як вянок на муху свацейкі надзелі, / Ўсе навокала аж вочы праглядзелі. / А калі бацькам журылася дзяўчына, / Аж заплакала жаночкая радзіна» [1, с. 280]), камічныя элементы значна ўзмоцнены і дасягаюць значнага выхаваўчага эфекту. М. Багдановіч паслядоўна ўводзіць у казку характэрныя асаблівасці сватання, падкрэслівае прыгажосць народнага звычаю, шырока выкарыстоўвае тыпова фальклорныя іншасказальныя формулы («Мы – страцьцы, шукаем куніцу, не куніцу, але дзявіцу» [2, с. 280]), традыцыйныя згароды, сімвалічныя сцэны (падарунак мушкай ручніка, «што яна на траўцы сідзіла / І на ясным сонцы бяліла» [1, с. 280], як згода нявесты).

Цэнтральнае месца ў паэме-казцы займае апісанне вяселля. Увядзенне абрадавых, бытавых і псіхалагічных сцэн надае ўсяму малюнку большую ў параўнанні з фальклорнымі творамі сюжэтную паслядоўнасць, стварае адпаведны эмацыянальны настрой, выяўляе нацыянальны каларыт: вуліткі замешваюць каравай; авадзень, старшы камаровы дружка, «дробным макам рассыпаўся перад мушкай» з традыцыйнымі вясельнымі прыгаворамі; гучаць развітальныя песні нявесты, вытрыманыя ў духу старажытных заплачак: «Ускланяюся татачцы і метачцы, / Калі ўжо апрыкрыла ім у хатачцы. / І чаму ж вы мяне гадалі / Лы ў чужую сямейку аддалі?» [1, с. 281]. Звязаныя з цырымоніяй «дарэння» вясельныя прыпеўкі баярачкі-чмяліхі носяць адпаведны моманту жартоўна-парадыжны характар: «Ой, багаты баяры, багаты, / Ды забыліся ўзяць грашаняты. / Хоць не шмат грашанят яны маюць, / Дык затое свой гонар трываюць...» [1, с. 281]. Паказваючы музыкаў, паэт падкрэслівае разнастайнасць адценняў іх дзеянняў: «А як сыпнулі-урэзалі музыкі, / Дык узняўся разам гоман там вялікі. / Чмель пузаты на басолі гучна грае, / А на йскрыпцы ёмка пчолка падсякае. / І знайшоўся мушанёнак нейкі малы, / Што званіў-такі не кепска у цымбалы» [1, с. 281–282].

М. Багдановіч стварыў вобразныя карціны народных сямейна-бытавых абрадаў, падрабязна ўзнавіў іх працэсуальнасць з выкарыстаннем прыпевак, прымавак, песень, заплачак, прычытанняў, галашэнняў, паказаў багацце народна-песеннай мовы. У адпаведнасці з традыцыямі вуснапаэтычнай творчасці паэт шырока выкарыстаў памяншальна-ласкальныя суфіксы, эпітэты-назоўнікі: «камарочак», «таўкачыкі», «траўка», «мушка-зелянушка», «мушка-пяюшка», «пяюшка-сакатушка», «свацейкі», «баяркі-пчолкі», «госцейкі», «грашаняты», «кросенкі». Зразумела, што адны толькі фальклорныя крыніцы не маглі задаволіць мастака слова, важную ролю адыгралі жыццёвыя назіранні

М. Багдановіча, паколькі без дасканалага ведання народнага побыту немагчыма было б стварыць сюжэтныя малюнкi з такой паўнотай і выразнасцю.

Разгорнуты паралелізм у пачатку чацвёртай часткі стварае сумны настрой. Ён ўзмацняецца павольным, журботна-задуманным рытмам верша. Нявеста, што «ля мужа скроменька сядзела / І зялёненькай спаднічкай зіхацела» [2, с. 282], стаўшы жонкай змяняецца: «Не умее мушачка / Працаваць. / Толькі ўмее з хлопцамі / Жартаваць; / Ані выткаць кросенкі, / Ані шыць, / Ані стравы хораша / Наварыць» [2, с. 283]. З пазіцый народнай этыкі зыходзіў М. Багдановіч, засведчыўшы ў творы, што менавіта праца прыносіць чалавеку маральнае здавальненне, а адносіны да яе выяўляюць сутнасць і сапраўдную вартасць асобы.

Такім чынам, М. Багдановіч значна ўзбагаціў сэнсава-эмацыянальны змест вядомых фальклорных першакрыніц, стварыў арыгінальную паэму-казку «Мушка-зелянушка і камарык – насаты тварык», якая стала прыкладам беражлівага засваення вуснай народнай творчасці, узораў клопату пра захаванне і наслідаванне народных традыцый.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 1992–1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наслідаванні, чарныя накіды. – 1992.
2. Дзіцячы фальклор ; пад. рэд. К.П. Кабашнікава. – Мінск, 1972. – С. 243–252.